

УДК 811.161.2'373.23

Л.В. Литвинчук,
аспірант
(Житомирський педуніверситет)

ЧОЛОВІЧІ ДВОЧЛЕННІ ІМЕНУВАННЯ "АКТОВОЇ КНИГИ ЖИТОМИРСЬКОГО ГРОДСЬКОГО УРЯДУ 1611 РОКУ"

У статті проаналізовано чоловічі двочленні іменування пам'ятки XVII століття з погляду семантичного навантаження другого компонента.

Наукова українська антропоніміка зародилася ще в XIX ст., однак ґрунтовне її вивчення припадає на 60-90-ті роки XX ст. За цей період написано низку різних досліджень з ономастики, серед яких праці, присвячені дослідженню окремих періодів розвитку антропонімії – це наукові студії Л. Гумецької (XIV-XV століття), Ю. Редька (сучасна антропонімія України), М. Худаша (особові назви середини XVII століття), Р. Керсти (чоловічі іменування XVI століття), М. Демчук (слов'янські автохтонні імена XIV-XVII століть), Р. Остаха (антропонімія реєстру запорозького війська 1649 року) та ін. Відомими є ряд дисертаційних робіт, присвячених антропонімії окремих історико-етнографічних регіонів. Так, у докторській дисертації П. Чучки всебічно досліджена антропонімія Закарпаття, а в кількох кандидатських дисертаціях розглянута антропонімія Бойківщини (Г. Бучко), Лемківщини кінця XVIII-початку XIX століть (С. Панцьо), Буковинського Придністров'я (Л. Тарнавської), Верхньої Наддністрянщини та Прикарпатської Львівщини (І. Фаріон), Гуцульщини (Б. Близнюк) та ін.[1:1].

Актуальність нашого дослідження обумовлена тим, що система іменувань Житомирщини I половини XVII століття досі не отримала окремого комплексного вивчення, разом з тим в "Актовій книзі Житомирського гродського уряду 1611 року" відбиті особові назви представників різних соціальних верств, посад, професій, занять, які дозволяють повніше дослідити систему найменування особи цього періоду.

Для загального висвітлення історії українського народу особливе значення має давня антропонімія, оскільки вона є перспективною для дослідження історичної лексикології в різних аспектах [2:3].

Вивчення історії власних особових назв неможливе без ретельного їхнього аналізу в окремих пам'ятках з урахуванням місця та часу виникнення, адже дослідження антропонімії певного історичного періоду сприяє реконструкції соціальної структури суспільства та допомагає розібратися в багатьох деталях його організації [3:5].

Мета нашої роботи полягає в аналізі чоловічих двочленних іменувань "Актової книги Житомирського гродського уряду 1611 року" з погляду семантики другого компонента, оскільки саме він несе додаткову інформацію про іменовану особу. У статті ми розглянемо усі чоловічі двочленні іменування, які зустрічаються у пам'ятці 1611 року, крім тих, другий компонент яких має прикметниковий суфікс *-ск(ий)*, *-цк(ий)*, *-зк(ий)*.

Виходячи із значення другого компонента – прізвищової назви, – ми виділили такі групи двочленних іменувань:

- 1) іменування з другим компонентом – особовим іменем;
- 2) іменування з другим компонентом – особовим іменем з суфіксом;
- 3) іменування з другим компонентом – відапелятивною назвою;
- а) з патронімічним суфіксом;
- б) без патронімічного суфікса.

1. Іменування з другим компонентом – особовим іменем: *Ада(м) Богуфаль* (8), *Микола(и)*, *Я(н)*, *Кири(к) Богуфаль* (10), *Кли(м) Калени(к)* (95), *Семе(н) Ми(с)ко* (29 зв.), *Ива(н) Оме(л)я(н)* (116).

У тексті інколи тяжко визначити, про скількох осіб іде мова, коли поряд стоять два особові імені. Наприклад, "А меновите: заби(л) дво(х) ру(д)нико(в) – Де(м)ка и Кгреся и по(д)даны(х) мои(х) *Потей Юрка и Гната Якуба* позабия(л) и, тела и(х) побра(в)ши з собою, не маешь ведомости где, поховаль..."[17 зв.]. Ми робимо припущення, що мова йде про двох осіб, оскільки єдиний сполучник *и* поєднує такі дві групи імен: *Потей Юрка и Гната Якуба*.

2. Іменування з другим компонентом – особовим іменем з суфіксом. Ця група іменувань включає в себе такі моделі:

I. Ім'я + ім'я з суфіксом **-ов-ич** / **-єв-ич**: *огоша* (Гоша) *Абрамови(ч)* (47 зв.), *Бору(х) А(в)рамови(ч)* (135), *Савостиянъ Анѣдреевичъ* (35 зв.), *Юре(и) Бале(н)товичъ* (очевидно, Валентович) (103 зв.), *Ку(з)ма Васи(л)єви(ч)* (79 зв.), *Семе(н) Васи(л)єви(ч)* (7), *Миха(ил) Ва(с)янови(ч)* (7), *Анѣдре(и) Гри(ц)кови(ч)* (30), *Игна(т) Гри(ц)кови(ч)* (60 зв.), *Васи(л) Давыдовичъ* (37 зв.), *Микола(и) Да(х)нови(ч)* (58), *Микола(и) Демешкеви(ч)* (23), *Наумъ Иванови(ч)* (5), *Зушма(н) И(ц)кови(ч)* (47 зв.), *Має(р) И(ц)кови(ч)* (47 зв.), *Матея(и) Ле(в)кови(ч)* (49), *Ю(р)ко Лу(к)янови(ч)* (89 зв.), *Богу(и) Луцкеви(ч)* (44 зв.), *они(с)ко Ма(к)симови(ч)* (60 зв.), *Григоре(и) Пашкеви(ч)* (16) / *Пашкеви(ч)* (17), *Крышто(ф) Пашкеви(ч)* (42 зв.), *А(н)тонъ Ра(д)кеви(ч)* (90), *Ива(н) Степанови(ч)* (29 зв.), *остафия(н) Тишкеви(ч)* (25) / *Тышкеви(ч)* (59), *Тишкови(ч)* (94 зв.), *Федо(р) Тишкеви(ч)* (71), *Ко(н)дра(т) Трохимови(ч)* (51 зв.), *Мо(и)ко Фа(и)башови(ч)* (103 зв.), *Гараси(м) Федорови(ч)* (55 зв.), *Ива(н) Федорови(ч)* (29), *Ма(т)фе(и) Филонови(ч)* (7), *Ма(р)ти(н) Ю(р)єви(ч)* (123).

II. Ім'я + ім'я з суфіксом **-єнк(о)**:

Микита Гапоне(н)ко (29 зв.), *Ми(с)ко Гапоне(н)ко* (29 зв.), *Федо(р) Гапоне(н)ко* (80 зв.), *Лу(к)я(н) и Фе(д)ко Евѣтуше(н)ки* (55 зв.) / *Лу(к)я(н) и Хве(д)ко Е(в)туше(н)ки* (53), *Ювѣтушанъки* (55), *Тишъко Куриле(н)ко* (28-28

зв.) / *Ти(н) Куриле(н)ко* (32 зв.), *А(н)дре(и) Лу(к)яне(н)ко* (77 зв.), *Ива(н) Ма(р)тјуце(н)ко* (103 зв.), *Ма(с)ко Осице(н)ко* (29), *Федо(р) Прокопе(н)ко* (81) / *Хведо(р) Прокопе(н)ко* (83 зв.), *Заха(р)ко Са(в)че(н)ко* (81) / *Заха(р) Са(в)че(н)ко* (83), *Ода(ш)ко Симоне(н)ко* (32) / *Да(ш)ко Симоне(н)ко* (33 зв.), *Ива(н) Ю(с)че(н)ко* (30), *Микита Яниче(н)ко* (29) / *Микита Яниче(н)ко* (32 зв.).

III. Ім'я + ім'я з суфіксом **-к(о)**: *Ива(н) Бо(г)да(н)ко* (81), *Васи(л) Рома(н)ко* (66), *Крышто(ф) Сема(ш)ко* (110 зв.).

IV. Ім'я + ім'я з суфіксом **-ич**: *Семе(н) оле(к)ши(ч)* (99 зв.).

V. Ім'я + ім'я з суфіксом **-ят(а)**: *А(н)то(н) оле(к)сята* (3 зв.).

VI. Ім'я + ім'я з суфіксом **-ин** у формі присвійного прикметника: *Данило Мака(р)чи(н)* (89 зв.).

3. Іменування з другим компонентом – відапелятивною назвою:

а) з патронімічним суфіксом;

Серед цієї групи іменувань зустрічаються такі моделі:

I. Ім'я + відапелятивна назва з суфіксом **-ов-ич** / **-ев-ич**: *Семе(н) Бересневи(ч)* (128), *Янъ Биркозови(ч)* (27), *Андре(и) Боброви(ч)* (30), *Ма(р)тинъ Бутови(ч)* (131), *Янъ Волови(ч)* (101), *Крыштофъ Голубкови(ч)* (152), *Жда(н) Клишеви(ч)* (60 зв.), *Ма(р)ти(н) Котови(ч)* (103 зв.), *Я(н) Ледови(ч)* / *Лядеви(ч)*, *Людови(ч)* (100), *Степа(н) Малюкови(ч)* (60 зв.), *Ва(с)ко Се(р)кови(ч)* (87), *Ку(з)ма Стретеви(ч)* (7), *Васи(л) Турови(ч)* (77), *Ян отрошкеви(ч)* (139), *опана(с) Шелехови(ч)* (29 зв.).

II. Апелятив + відапелятивна назва з суфіксом **-ов-ич** / **-ев-ич**: *Лузука Дане(н)кови(ч)* (60 зв.).

III. Ім'я + відапелятивна назва з суфіксом **-енк(о)**: *Ни(с)ко А(н)цуте(н)ко* (29) / *ониси(м) Аницутенко* (32 зв.), *Ми(х)но Гречане(н)ко* (81) / *Гре(т)ча(н)не(н)ко* (83), *Федо(р) Гре(т)чане(н)ко* (80 зв.) / *Гре(т)ча(н)не(н)ко* (83), *Ива(н) Мо(р)даче(н)ко* (81) / *Мо(р)дасе(н)ко* (83), *Ю(с)ко Си(т)ниче(н)ко* (81), *Ма(т)ви(и) Плете(н)ко* (55 зв.), *Курило Сухаре(н)ко* (89 зв.).

IV. Ім'я + відапелятивна назва з суфіксом **-ич**: *Семе(н) оле(к)ши(ч)* (99 зв.), *Ва(с)ко Бородини(ч)* (128 зв.), *Алекса́нде(р) Ворони́чъ* (46) / *Алекса́ндро Ворони(ч)* (47), *Василе(и) Ворони(ч)* (26), *Василе(и)*, *Фило(н)*, *Микола(и)* и *Федо(р) Ворони́чи* (46), *Григоре(и) Кевли(ч)* (67 зв.), *Крыштофъ Кевли(ч)* (8 зв.), *Юзе(ф) Кози(ч)* (61), *Стефа(н) Неме́ри(ч)* (7) / *Неме́ри(ч)* (64 зв.), *Жда(н) одри(ч)* (123 зв.).

V. Ім'я + відапелятивна назва з суфіксом **-ен(я)**: *Ива(н) Пули(в)ченя* (29) / *Ива(н) Пулинченя* (32 зв.).

VI. Ім'я + відапелятивна назва у формі присвійного прикметника з суфіксом **-ин**: *Стефа(н) Бини(н)* (14), *Федо(р) Козари(н)* (145 зв.).

...Відапелятивний шар антропонімів виник за рахунок тісних генетичних зв'язків з апелятивним словотворчим матеріалом. Помітне тут місце посідають антропоніми, що виникли шляхом перенесення готових апелятивних структур [4:79].

б) без патронімічного суфікса – поділяються на ряд підгруп:

I. Ім'я + назва-характеристика (назва особи за особливостями зовнішності, характеру, мови тощо): *И(л)ко Богу(н)* (134), *Па(в)ло Вышотра(в)ка* (149 зв.), *Ива(н) Ко(с)ма(ч)* (88 зв.), *Юре(и) Лясота* (99 зв.), *Еси(ф) Малы(ш)ка* (82), *Гри(ц)ко Малю(ш)* (60 зв.), *Хома одине(ц)* (90), *Григоре(и) Рудика* (35 зв.), *Гри(ц)ко Руса(н)* (60 зв.), *Ла(в)ри(н) Старуха* (114 зв.), *Дание(л) Стрыбы(л)* (13), *оста́фия(н) Стрыбы(л)* (81 зв.), *Федо(р) Стрыбы(л)* (13), *Филон Стрыбы(л)* (20 зв.), *Семе(н) Сухоребры(и)* (18 зв.), *Крышто(ф) Третья(к)* (64 зв.), *Е(р)ма(к) Чо(р)ны(и)* (30), *Ива(н) Чо(р)ны(и)* (60 зв.), *Ле(в)ко Чо(р)ны(и)* (89 зв.).

II. Ім'я + назва особи за професією, заняттям, службовим становищем: *А(н)дре(и) Во(и)на* (25), *Семе(н) Кова(л)* (23 зв.), *Яку(б) Коле(с)ни(к)* (60 зв.), *Рома(н) Краве(ц)* (90), *Я(ц)ко о(в)ча(р)* (99 зв.), *Григоре(и) Скура(т)* (118), *А(н)дре(и) Чобота(р)* (67).

III. Ім'я + назви тварини: *Самое(л) Го(р)носта(и)* / *Самуе(л) Го(р)носта(и)* (20 зв.), *Фариса(н) Кошка* (47).

IV. Ім'я + назва птаха: *Ива(н) Де(р)ка(ч)* (60 зв.), *И(л)я(ш) Пли(с)ка* (134).

V. Ім'я + назва риби: *Ада(м) Кара(с)* (97 зв.).

VI. Ім'я + назва рослини, її плодів: *Во(и)те(х) Лепеха* (89 зв.), *Ива(н) Ло(з)ка* (47), *Стефа(н) Ло(з)ка* (89 зв.), *Юзе(ф) Ло(з)ка* (146 зв.), *Я(н) Солома* (125), *Ива(н) Соло(м)ка* (87).

VII. Ім'я + назва страви, харчових продуктів: *Ива(н) Киселиця* (28 зв.) / *Киселиця* (32 зв.), *Федо(р) Кны(ш)* (16 зв.).

VIII. Ім'я + назва предметів побуту: *Яко(в) Леме(ш)* (7 зв.), *Самуе(л) Мотови(д)ло* (71 зв.).

IX. Ім'я + назва одягу, взуття: *Ива(н) Бут(ко)* (134).

X. Ім'я (апелятив) + абстрактна назва: *Шра(м)ко Ла(с)ка* (123), *Ян Рай* (114 зв.).

XI. Ім'я + назва новосела: *Гапо(н) Нови(к)* (90 зв.).

XII. Ім'я + назва за походженням, місцем проживання, етнічною приналежністю: *Ива(н) Волоши(н)* (107), *Зане(ц) Полесченько* (29 зв.), *Ма(р)ко Се(р)би(н)* (38 зв.), *Мига(л) Се(р)би(н)* (38 зв.).

Зафіксовано у пам'ятці кілька іменувань, які, називаючи одну особу, мають різні засоби вираження другого компонента: *Ива(н) Ве(р)гуне(н)ко* (29) – *Ива(н) Ве(р)гу(н)* (32 зв.), *Степа(н) И(л)и(ч)* (81) – *Степа(н) Иле(н)ко* (83 зв.), *Ма(р)ти(н) Исаеви(ч)* – *Ма(р)ти(н) Исае(н)ко* (29 зв.), *А(н)дре(и) Хро(м)кови(ч)* (81) – *А(н)дре(и) Хро(м)че(н)ко* (83 зв.). Це може свідчити про неусталеність засобів ідентифікації особи на час написання пам'ятки.

Слід відзначити, що серед аналізованих антропонімів не трапилося жодного, у якому особа додатково характеризується іменем батька (типу *Семень Семенович*).

Є ряд чоловічих двочленних іменувань, значення другого компонента яких ми не змогли з'ясувати: *Янъ Балви(р) (12)*, *Ерегъ Ви(л)кга (95) / (Юре(и) Ви(л)кга (99 зв.))*, *Крыштофъ Ви(л)кга (3)*, *Ури(и) Ги(р)манъ (134)*, *Ива(н) Деде(р)кало (24 зв.))*, *Ко(с)та(н)ти(н) Еле(ц) (63)*, *Балаже(и) Ииътванъ (37 зв.)) / Балажи(и) Ииътва(н) – чужоземе(ц) (50 зв.))*, *Васи(л) Кгди(ц)ко (99 зв.))*, *Па(в)ло Ко(л)пчо(к) (28 зв.))*, *Ада(м) Лацъ (63)*, *Гану(с) Не(в)ля(нт) – неме(ц) (118)*, *Гришъко Прокуда (88)*, *Мату(с) Сули(к) (73 зв.)) / Маты(с) Сули(к) (138)*, *А(н)дре(и) Сури(н) (101) / (Суры(н) (115))*, *Ива(н) Шофи(к) (60 зв.))*, *Миха(и)ло Шру(б)ка (116)*, *А(н)дре(и) Чо(р)ноба(и) (134)*.

Маючи у своєму розпорядженні фактичний матеріал кількох місяців одного року (1611), ми розглянули чоловічі двочленні іменування (крім тих, які закінчуються на *-ский, -цкий, -цкий*) з боку семантичних особливостей другого компонента. Аналіз антропонімів показує, що в I половині XVII століття на Житомирщині ще не було стабільної норми документального іменування особи; зафіксовані антропоніми переважно повторюють моделі творення, властиві й іншим регіонам України, однак є й оригінальні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Панчук Г.Д. Антропонімія Опілля: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Тернопіль, 1999. – 18 с.
2. Єфименко І.В. Українські прізвищеві назви XVI ст. – К., 2003. – 168 с.
3. Карпенко М.В. Русская антропонимика. Конспект лекций спецкурса. – Одесса, 1970. – 40 с.
4. Карпенко Ю.О. До етимології прізвища Ганджа // Статті та тези VII Всеукраїнської ономастичної конференції "Питання сучасної ономастики". – Дніпропетровськ, 1997. – С. 79-80.

Матеріал надійшов до редакції 22.12.2003 р.

Литвинчук Л.В. Мужские двухчленные именованя "Актовой книги Житомирского гродского правитель-ства 1611 года".

В статье проанализировано мужские двухчленные именованя "Актовой книги Житомирского гродского уряда 1611 года" с точки зрения семантики второго компонента.

Lytvynchuk L.V. The Male Binary Denominations of the Registration Book of Zhytomyr Castle Government in 1611.

The article presents the analysis of the male binary denominations of the registration book of Zhytomyr castle government in 1611 as regards the semantics of the second component.